

Маріанна Богданівна БІДА

кандидат економічних наук,
викладач,
кафедра фундаментальних, економічних та природничих дисциплін,
Львівський інститут менеджменту
E-mail: marianna.bida90@gmail.com

НАЙБІЛЬША ПЕРЕШКОДА НА ШЛЯХУ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

Біда, М. Б. Найбільша перешкода на шляху до економічного зростання України [Текст] / Маріанна Богданівна Біда // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. – Том 27. – № 3. – С. 26-30. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Рівень корупції в Україні невимовно високий, що істотно нівелює перспективи економічного зростання. Це в основному перешкоджає інвестуванню в приватний сектор економіки, надходженню прямих іноземних інвестицій з-за кордону, відкриттю ринків для нових країн. Як наслідок, істотно призупиняється процес створення нових робочих місць і розвиток малого та середнього бізнесу. Після підписання угоди про Повну та всеохопну зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом зниження рівня корупції стало необхідною умовою подальшої конвергенції з Європою.

Мета. Прогресивний досвід країн Європи може бути ефективно використаний Україною, враховуючи багато схожих рис з країнами Центральної та Східної Європи.

Метод (методологія). Мета дослідження – простежити найбільш перспективні та дієві механізми в боротьбі з корупцією, використані в країнах Європи, зі схожими економічними передумовами. У статті запропоновано регіональне зіставлення рівня корупції по країнах Європи за даними різних джерел, простежено історію розвитку антикорупційних інституцій, а також виокремлено найдієвіші механізми боротьби з корупцією для імплементації в Україні.

Результати. З огляду на те, що уряд вже ухвалив дієві закони, продовження цієї практики є ключовим процесом, на якому має зосередитись країна на шляху до євроінтеграції в майбутньому. Результати дослідження можуть бути використані представниками влади для вироблення стратегії з упровадження антикорупційних заходів.

Ключові слова: корупція; вимірювання рівня корупції; антикорупційні заходи; конвергенція; транзиційний процес; економічне зростання.

Marianna Bohdanivna BIDA

PhD in Economics,
Lecturer,
Department of Fundamental Economic and Natural Studies,
Lviv Institute of Management
E-mail: marianna.bida90@gmail.com

THE BIGGEST OBSTACLE TO THE ECONOMIC GROWTH OF UKRAINE

Abstract

Introduction. The level of corruption in Ukraine is unbelievably high. This situation significantly alleviates the prospects for economic growth. It obstructs the investment in the private sector of economy, the inflow of foreign direct investment from abroad, the opening of markets for new countries. As a result, the process of creating new jobs and the development of small and medium-sized businesses is substantially suspended. Following the signing of the Comprehensive Free Trade Agreement between Ukraine and the European Union, the reduction of corruption has become a prerequisite for a further convergence with Europe.

Purpose. The article aims to prove that the progressive experience of the European countries can be effectively used by Ukraine, taking into account many similarities with the countries of Central and Eastern Europe.

Method (methodology). The purpose of the study is to trace the most promising and effective mechanisms in the

struggle against corruption which is used in European countries with similar economic preconditions. The article offers a regional comparison of the level of corruption in the European countries according to various sources, traces the history of the development of anti-corruption institutions, and also identifies the most effective mechanisms to struggle the corruption that might be implemented in Ukraine.

Results. Taking into consideration the fact that the government has already adopted effective laws, the continuation of this practice is a key process on which the country should focus on the way to European integration in the future. The results of the study can be used by the authorities to develop a strategy for the implementation of anti-corruption measures.

Keywords: corruption; measurement of corruption; anti-corruption measures; convergence; transition process; economic growth.

JEL classification: H83, O11, O17

Дослідження впливу корупції на темп економічного зростання чи на розвиток країни загалом є важливою передумовою побудови ефективної економічної системи. Питання актуальне особливо для транзитивних країн, які знаходяться в процесі адаптації до ринкових умов ведення бізнесу. До таких країн однозначно належить Україна. Глибоке вивчення проблеми корупції, встановлення її впливу на економіку, емпіричне підтвердження результатів є першочерговими кроками для визначення методів подолання кризи в державному секторі економіки та відновлення довіри до країни в іноземних інвесторів.

У статті приведено різні показники ступеня довіри до уряду, ризиків ведення бізнесу, оцінок рівня корупції в країнах Європи з метою зіставлення аналогічних індикаторів з українськими. Це дозволить визначити, на якому етапі боротьби з корупцією знаходиться Україна. Вивчення досвіду країн-сусідів може бути взято за взірць для розробки власної стратегії зниження рівня корупції. Завдання статті – проаналізувати найбільш дієві механізми, використані в країнах Центральної та Східної Європи, і зіставити їх з тими, які вже імplementовані в Україні.

Зіставлення України з іншими країнами Центральної, Східної та Південно-Східної Європи з рівнем доходу, нижчим або середнім, ніж середньостатистичний для Європейського Союзу загалом, а також з розвинутими країнами Європейського Союзу було проведене Д. Сандрі [1]. Очевидно, що рівень корупції важко оцінити математичними та статистичними способами, тому для оптимальної оцінки його рівня використовувалась агрегована інформація з кількох незалежних джерел: 1) дані щодо індексу корупції 2016 року, оцінені агентством International Country Risk Guide [2]. Цей індекс коливається від 1 до 6, причому нижча оцінка визначає вищий рівень корумпованості, і фіксує ступінь корупції у політичній системі, зокрема, по таких параметрах: надмірний патронаж, непотизм, таємне фінансування політичних партій, угоди за зразком «послуга за послугу», підозріло тісні зв'язки між бізнесом та політикою тощо; 2) дані щодо індексу сприйняття корупції 2015 року, оцінені Transparency International [3]. Цей індекс варіюється від 0 до 100, причому нижча оцінка визначає вищий рівень корумпованості. Показник будується на усередненні дванадцяти джерел інформації, які узагальнюють сприйняття корупції в громадському секторі представниками бізнесу та експертами; 3) дані щодо індикатора контролю над корупцією з бази даних Світового банку 2015 року [4]. Індекс коливається в межах від -2,5 до +2,5, причому нижчі значення позначають вищий рівень корупції; 4) дані щодо дослідження підприємницької діяльності Світовим банком [5]. Такі дослідження формуються кожних 3-4 роки шляхом проведення інтерв'ю з власниками різного за розмірами бізнесу, а також топ-менеджерами приватних компаній. Останнє дослідження такого роду проводилось в Україні в 2013 році. Дослідження демонструє випадки одержання/надання хабара, зокрема, відсоток фірм, які зіткнулися з принаймні одним випадком вимагання хабара.

Узагальнення вищеперелічених джерел дає змогу стверджувати, що рівень корупції в Україні є набагато більшим, ніж у країнах порівняльного аналізу. Особливо велика різниця спостерігається між Україною і країнами Центрально-Східної Європи та ЄС загалом.

Зіставлення з першою групою даних ставить Україну набагато вище за рівнем корупції, ніж інші країни дослідження (1,5 проти 3 (ЦСЄ) та 4,2 (ЄС)) [2]. З другою групою даних – підтверджує результати: 28 (Україна) проти 47 (ЦСЄ) та 68 (ЄС) [3]. Згідно з третім показником рівень корупції в Україні становить -0,9, а у країнах ЦСЄ 0, а в ЄС – +1,2 [4]. Четвертий показник теж підсилює тенденцію: 52 (Україна) проти 10 (ЦСЄ) [5].

Варто зауважити, що дослідження Д. Сандрі фіксує, що на Західній Україні рівень корумпованості є все ж меншим, ніж загалом по країні. Найбільш корумпованим регіоном є столиця, найменше – Захід, хоча й там 65,8 % населення вважають, що корупція є найбільшою перешкодою для ведення бізнесу [2].

За даними масштабного вивчення проблеми, констатуємо, що в Україні не сталось очевидних покращень у рівні корумпованості за останні 10 років (поки що не беремо до уваги закони, прийняті у

2015-2016 роках). Авторитетна організація International Country Risk Guide надає щомісячні дані індексу корумпованості, що у випадку України розпочинається 1998 роком. Відслідковуючи тенденції з 1998 року, можна зауважити, що рівень корупції істотно знизився в країнах, які тепер належать до Європейського Союзу, а також у країнах ЦСЄ. На противагу їм, не було значного покращення в Україні, більше того, індекс практично демонструє погіршення ситуації з корупцією у 2012 році. Щоправда, дані закінчуються 2015 роком, тому не враховують останніх законів по боротьбі з корупцією, прийнятих в Україні з того часу [2].

За даними Global Competitiveness Report, другою найбільшою перешкодою для ведення бізнесу в Україні станом на 2013 рік була саме корупція [6]. Останніми роками тиск на бізнес став ще істотнішим. Іншими чинниками, які ускладнюють підприємницьку діяльність, є пов'язані з корупцією політична та урядова нестабільність, непослідовність.

Найкращим способом дослідити ступінь причинно-наслідкових зв'язків між рівнем корупції та економічним зростання є побудова економетричної моделі. Проте, як вже зазначалось на початку статті, рівень корупції є дещо суб'єктивним чинником, тому трактувати результати з абсолютним рівнем достовірності складно. У цьому питанні погоджуємось з думкою П. Гейвуда і Дж. Роуза, що емпіричні свідчення підтверджують істотну негативну кореляцію, навіть з урахуванням неточної оцінки рівня корумпованості, що впливає з самого поняття корупції [7].

Автори доходять висновку, що існує сильна негативна залежність між рівнем прологарифмованого ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності та індексом сприйняття корупції. Їхня квадратична регресія доводить, що вищий показник рівня корупції, який відповідає фактично меншому ступеню корумпованості, спричиняє вищі темпи зростання ВВП на душу населення [7]. Схожі результати отримали також П. Мауро [8], Ш. Вай [9], Дж. Свенсон [10] та інші. Такі результати дослідження свідчать, що зниження корупції може стимулювати економічне зростання.

Проте слід зауважити, що негативна кореляція між корупцією і ВВП на душу населення може також бути наслідком проблеми ендегенності, серед якої – обернена каузальність. Наприклад, кореляція може виникнути внаслідок того, що країни з вищими рівнями доходів мають більше способів боротьби з корупцією. Щоб виключити вплив каузальності у регресії встановлення зв'язку між рівнем корупції та рівнем ВВП на душу населення, можна застосувати економетричну регресію, яка дозволяє контролювати інші детермінанти економічного зростання і оцінити, який вплив матиме корупція на подальше зростання ВВП.

У світі існує багато яскравих прикладів боротьби з корупцією, проте у випадку України доцільніше звернути увагу на регіональну практику, оскільки країни регіону мають значно більше схожих вихідних передумов. Безумовними історіями успіху вважаються Гонконг, Гватемала чи Індонезія. Однак ці країни мають відмінні умови економічного розвитку, історичні закономірності, а також політичну систему. Тому досвід країн саме європейського континенту може слугувати прикладом для перетворень в Україні.

Розпочавши свій транзитивний процес з практично однаковим ВВП на душу населення у 1992 році, Польща, Румунія та Литва значно випередили Україну. Ці три країни знаходяться не на найвищих щаблях по антикорупційних показниках серед країн Європи, але можуть бути взяті за приклад, особливо враховуючи факт однакового ВВП на душу населення станом на 1992 рік. Румунія та Польща – дві великі східноєвропейські країни з 20-ма та 38-ма мільйонами жителів відповідно, що можна зіставити з 44-ма мільйонами в Україні. Латвія набагато менша (лише 2 мільйони), але вона була частиною Радянського Союзу так само, як і Україна. Зазначимо ще раз, що економічні передумови в 1992 році були однаковими для цих чотирьох країн. У 2015 році три країни в середньому мають показник ВВП на душу населення, що втричі перевищує аналогічний в Україні. ВВП на душу населення Польщі становить близько 70 % середньоєвропейського, а для України цей показник становить всього 20 % [11].

Щодо дієвих механізмів, використаних у цих країн, то варто виокремити наступні: спеціальні антикорупційні інституції, політична воля лідерів, сильна громадська підтримка, система правоохоронних органів з конкретною функцією, функціонуюча судова влада, свідоме громадянське суспільство та участь засобів масової інформації у популяризації проведених реформ.

Спеціалізовані антикорупційні правоохоронні органи з певним ступенем незалежності від урядової влади є спільною рисою програми боротьби з корупцією для розглянутих країн Європи: Національний антикорупційний директорат Румунії, створений у 2002 році, Бюро з попередження та протидії корупції Латвії, створене у 2002 році, Центральне антикорупційне бюро Польщі, створене у 2006 році. Усім трьом інституціям було надано автономні повноваження, причому румунський директорат взагалі сприймається як незалежна установа. Крім того, в структурі цих органів є окремі слідчі комітети, які можуть використовувати засоби та заходи, не доступні традиційним правоохоронним органам країни.

Забезпечення декларування відповідними публічними особами цінностей, які є в особистій власності, – наступний механізм ефективної боротьби з корупцією. Вимога публічного декларування діє

з 1994 року в Латвії, з 1996 року – в Румунії. У Польщі відповідна норма представлена у 2003 році, однак зіткнулась з жорсткою опозицією з боку представників влади, зокрема, високопосадовець подав позов у Європейський суд з прав людини для захисту свого права на приватність, проте рішення суду було прийняте на користь держави.

Швидка реакція судової гілки влади була ключовою ознакою відносного успіху антикорупційних агентств, зокрема в Румунії та Латвії. Можливість забезпечити відповідь суду, однак, була флюктуаційною. Лише у 2015 році румунський директорат звинуватив чинного Прем'єр-міністра, п'ять профільних міністрів, двадцять одного члена парламенту в розкраданні майже півмільярда доларів. Підтверджувальне рішення суду після розслідування директорату було винесене у 90 % випадків, і близько 220 мільйонів доларів було повернено у бюджет Румунії у 2015 році. Хороші результати також у Латвії, де судові розслідування було розпочато проти прокурорів, суддів, представників вищих ланок державної влади на митниці, в міністерстві доходів, а також проти міських голів великих міст. У Латвії підтверджувальні рішення суду були винесені у більш ніж 80 % рішень.

У випадку висунення обвинувачень проти корупціонерів необхідною умовою є існування неупереджених прокурорів та профільних судів. У цьому відношенні варто зауважити, що Румунія, Латвія та Польща мають набагато вищий показник згідно з індексом верховенства права бази даних Світового банку. Водночас рейтинг Румунії є дещо нижчим, ніж Латвії і Польщі. Проте лише в Румунії існує Вищий суд касації і правосуддя, повноваження якого є розгляд справ проти високопосадовців, разом із сенаторами, депутатами, членами Європарламенту від Румунії, членами уряду.

У випадку України значний прогрес у боротьбі з корупцією зроблено впродовж останніх двох років, зокрема за рахунок створення антикорупційного бюро, антикорупційної прокуратури та імплементації загального механізму декларування доходів.

Незалежне Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) розпочало роботу наприкінці 2015 року. За рік існування більше ніж сорок справ було відправлено на розгляд суду, де суд для двох з них присудив реституцію 45 мільйонів розкрадених коштів, а НАБУ забезпечило повернення двохсот мільйонів фінансових цінностей.

До кінця жовтня 2016 року завершилась імплементація електронної системи декларування, яка зобов'язала високопосадовців задекларувати цінності, які перебувають у їхній власності й у власності членів їхніх сімей, та набути легальним шляхом або є бенефіціарними. Це ж стосується всіх представників влади, які перебувають на роботі за кордоном.

Заснування посади омбудсмена з питань бізнесу є ще однією вагомою передумовою для забезпечення ефективної боротьби з корупцією, оскільки така інституція може слугувати першою інстанцією для підприємств, яким потрібна правова допомога при утисках з боку владних структур.

Однак реформи ще не принесли бажаних результатів, тому громадське незадоволення продовжує зростати. За три роки після подій Євромайдану, який в основному був спровокований несприйняттям тотальної корупції, жоден високопосадовець не був засуджений за корупційні дії. Тому й згідно з опитуванням у грудні 2016 року 89 % населення України вважають боротьбу з корупцією провалом.

Як свідчить досвід країн регіону, незалежність НАБУ має бути посилена. Найбагатші люди України обмежують громадський доступ до інформації, оскільки володіють ключовими медіаресурсами. Очевидно, що така структура влади не має зацікавленості у появі незалежних і ефективних антикорупційних інститутів.

Рівень концентрації ресурсів у руках невеликої групи людей в Україні – це її головна відмінність від Латвії, Румунії та Польщі. Акумуляоване багатство найбагатших індивідуумів може слугувати апроксимацією олігархії для подальшого економетричного дослідження із встановлення ступеня впливу корупції на економіку країни.

Вважаємо, що примусові дії іноземних правоохоронних органів проти українських високопосадовців можуть стати у нагоді, поки остаточно не сформований каркас національних органів та механізмів з протидії корупції. Звинувачення у США 10 років тому колишнього Прем'єр-міністра України у відмиванні грошей та вимаганні винагороди може слугувати прецедентом. Якщо узагальнити, то ефективна імплементація законів проти відмивання грошей у фінансових центрах по цілому світу може бути використана для підтримання боротьби з корупцією із залученням відповідних структур іноземних держав, з якими Україна уклала міжнародні угоди.

Список літератури

1. Sandro, D. Corruption and Growth / D. Sandro // IMF Country Report. – 2017. –17/84.
2. International Country Risk Guide. Retrieved from: <http://pub.prsgroup.com/the-countrydata-gateway>.
3. Transparency International. Retrieved from https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016#table.
4. World bank. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator>.

-
5. World bank. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/IC.BUS.EASE.XQ?view=chart>.
 6. Global Competitiveness Report. 2016-2017. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf.
 7. Heywood, P. M. Close but not Cigar: The Measurement of Corruption / Paul M. Heywood and Jonathan Rose, // *Journal of Public Policy*. – 2014. – 34(3). – P. 507–529.
 8. Mauro, P. Corruption and Growth / Paolo Mauro // *Quarterly Journal of Economics*. – 2015. – 110(3). – P. 681–712.
 9. Wei, Shang-Jin. Corruption in Economic Development: Beneficial Grease, Minor Annoyance, or Major Obstacle? / Shang-Jin Wei // *Policy Research Working Paper 2048*, World Bank. – 1999.
 10. Svensson, J. Who Must Pay Bribes and How Much? / Jakob Svensson // *Quarterly Journal of Economics*. – 2003. – № 118(1). – P. 207–30.
 11. Government of Ukraine. Report on Diagnostic Study of Governance Issues Pertaining to Corruption // *Business Climate and the Effectiveness of the Judiciary*. – 2014.

References

1. Sandro, Damiano. (2017). Corruption and Growth. *IMF Country Report*, 17/84.
2. International Country Risk Guide. (2017). Retrieved from: <http://epub.prsgroup.com/the-countrydata-gateway>.
3. *Transparency International*. (2016). Retrieved from: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016#table.
4. *World bank*. (2017). Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator>.
5. *World bank*. (2017). Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/IC.BUS.EASE.XQ?view=chart>.
6. *Global Competitiveness Report, 2016-2017*. (2017). Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf.
7. Heywood, Paul M. and Jonathan Rose. (2014). Close but not Cigar: The Measurement of Corruption. *Journal of Public Policy*, 34(3): 507–529.
8. Mauro, Paolo. (1995). Corruption and Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 110(3): 681–712.
9. Wei, Shang-Jin (1999). Corruption in Economic Development: Beneficial Grease, Minor Annoyance, or Major Obstacle?. *Policy Research Working Paper 2048*, World Bank.
10. Svensson, Jakob. (2003). Who Must Pay Bribes and How Much? *Quarterly Journal of Economics*, 118(1): 207–30.
11. Government of Ukraine. (2014). Report on Diagnostic Study of Governance Issues Pertaining to Corruption. *Business Climate and the Effectiveness of the Judiciary*.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2017 р.